

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Верхогляд Анастасія Василівна

УДК 343.195(477)(043,3)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник: д.ю.н., професор
Стратонов В. М.

Рецензент: к.ю.н., доцент
Коваль А.А.

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституція України передбачає, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (п. 4 ст. 124 КУ), що правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та у визначених законом випадках народні засідателі і присяжні (ч. 1 ст. 127 КУ). Таким чином, Основним Законом у 1996 р. було закріплено, що формами залучення народу до відправлення правосуддя в Україні є суд народних засідателів і присяжних. Із того моменту почалася широка дискусія щодо доцільності запровадження в Україні суду присяжних, адже на відміну від народних засідателів, які дісталися вітчизняній судовій системі у спадок від радянського судочинства, цей інститут є для неї новим.

Сьогодні також надзвичайно важливим є питання відновлення довіри до вітчизняної судової системи. Це передбачає наявність особливого виду соціально-правової комунікації між громадськістю та державою, який би відповідав демократичним цінностям та принципам, якими керується суспільство в царині правосуддя, справедливості та сучасних понять про цінності демократії. Таку комунікацію може забезпечити інститут суду присяжних, якому надається конституційне значення як одному з найважливіших проявів демократизації здійснення правосуддя у кримінальних справах в ході судової реформи.

Разом з тим, перший досвід функціонування даного інституту засвідчує численні прорахунки та недоліки у реалізації покладених на нього функцій. Ускладнений механізм формування колегій присяжних, спеціальні перевірки кандидатів, строки їх проведення, кількісний склад списку присяжних і це далеко не повний перелік обставин, які ускладнюють та заформалізують функціонування даного інституту.

Саме тому на сьогодні є актуальним питання подальшого реформування даного інституту, зважаючи також на євроінтеграційні процеси у національному законодавстві.

Ступінь наукової розробки. Слід зазначити, що діяльність судової влади досить активно обговорюється в сучасній науковій літературі. Вивченню цього питання приділили увагу такі науковці: В. Тертишник, Л. Шувальська, О. Гончаренко, В. Федоров, С. Оверчук. Детально вивчено питання історичного розвитку інституту присяжних, як в Україні, так і у світі. Зокрема, даним питанням приділена увага у працях В. Єрмолаєва, О. Середи, О. Сидорчук. За даною темою наявне монографічне дослідження І. Волоско «Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності» 2017 р. Загалом, дана тема широко обговорюється у наукових колах, проте недостатньо приділена увага перспективам подальшого реформування інституту присяжних та відповідності його засад європейським стандартам.

Метою роботи є визначення особливостей функціонування суду присяжних. Для досягнення поставленої мети дослідження, нами були сформовані наступні **завдання**:

- 1) дослідити та розкрити еволюцію діяльності суду присяжних;
- 2) провести порівняльний аналіз англо-американської та континентальної моделі суду присяжних ;
- 3) охарактеризувати передумови становлення інституту суду присяжних в Україні в контексті судової реформи ;
- 4) проаналізувати законодавче підґрунтя функціонування інституту присяжних;
- 5) виокремити вимоги до присяжних в Україні;
- 6) виявити переваги та недоліки становлення суду присяжних.

Об'єктом дослідження виступають суспільно-правові відносини, які виникають у процесі здійснення судочинства у складі суду присяжних.

Предметом дослідження є особливості функціонування суду присяжних.

Методи дослідження обрано у відповідності до поставленої мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

Для забезпечення повноти дослідження, об'єктивності і достовірності отриманих наукових результатів дослідження реалізовано загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналізу і синтезу, індукції і дедукції (впродовж всієї роботи). Окрім цього, використано низку спеціальних методів, притаманних науковим дослідженням у сфері права.

Історико-правовий метод був застосований задля дослідження еволюції діяльності суду присяжних на різних етапах української історії (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити англо-американську та континентальну моделі суду присяжних, здійснити їх порівняльний аналіз (підрозділ 1.2). За допомогою діалектичного методу було з'ясовано соціально-правове призначення суду присяжних, особливості формування і функціонування суду присяжних в Україні в контексті судової реформи (підрозділ 1.3). Статистичний метод став підставою для аналізу статистичних даних щодо розгляду кримінальних та цивільних справ за участю присяжних (підрозділ 2.1). Завдяки структурно-функціональному методу досліджено внутрішню побудову і проблеми організації суду присяжних (підрозділи 2.2, 2.3).

Матеріали апробації результатів дослідження. Дипломна робота виконана на кафедрі цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, окремі її положення доповідалися на її наукових семінарах, а на завершенні – обговорена, схвалена і рекомендована до захисту.

Окремі положення і висновки дипломної роботи знайшли відображення у наукових тезах автора «Правовий статус присяжного: права та обов'язки» (Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти:

XXII Всеукр. наук.-метод. конф.: тези доп.: Студентської наукової конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі», Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019), а також доповіді на науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», м. Миколаїв, 2019.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, двох розділів, кожен з яких містить в собі три підрозділи, висновків та списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дипломної роботи становить 100 сторінок, з них основного тексту – 91 сторінка. Список використаних джерел складається з 81 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначена основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні та теоретичні основи.

Розділ 1 «Історико-правовий аналіз формування інституту суду присяжних» присвячений дослідженню історії формування суду присяжних, порівняльному аналізу англо-американської та континентальної моделі суду присяжних та передумовам становлення інституту суду присяжних в Україні в контексті судової реформи. Розділ складається з трьох підрозділів. У підрозділі 1.1. *«Історія формування суду присяжних»* було досліджено та розкрито еволюцію діяльності суду присяжних на різних етапах української історії. У підрозділі 1.2. *«Порівняльний аналіз англо-американської та континентальної моделі суду присяжних»* досліджено англо-американську та континентальну моделі суду присяжних, здійснено їх порівняльний аналіз. Під час вивчення та порівняння моделей судів англо-американської та континентальної моделі суду присяжних встановлено притаманні їм

особливості, встановлено спільні та відмінні риси. У підрозділі 1.3. *«Передумови становлення інституту суду присяжних в Україні в контексті судової реформи»* автором охарактеризовано передумови становлення інституту суду присяжних в Україні в контексті судової реформи, був зроблений висновок, що суд присяжних – це один з інститутів судової системи, що втілює принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Зв'язок між правами людини і судом присяжних підкреслює переваги цієї форми судочинства перед традиційним порядком розгляду кримінальних проваджень, а також вказує на гуманістичний і правозахисний характер даної форми судочинства.

Розділ 2 «Становлення та проблематика функціонування інституту присяжних в Україні» складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу законодавчого підґрунтя функціонування інституту суду присяжних, виокремленню вимог до присяжних та виявлення переваг та недоліків становлення зазначеного інституту.

У підрозділі 2.1. *«Законодавче підґрунтя функціонування інституту присяжних»* проведено аналіз законодавчого підґрунтя функціонування інституту присяжних. Законодавче закріплення суду присяжних в Україні повинно сприяти вирішенню головних завдань судової реформи – демократизації правосуддя, необхідності реального забезпечення прав і свобод людини, утвердженню верховенства права, реалізації принципів змагальності та рівності сторін. У підрозділі 2.2. *«Вимоги до присяжних та порядок формування суду присяжних в Україні»* виокремлено вимоги до присяжних відповідно до змісту законодавства, встановлено категорії громадян, які не можуть бути включені до списків присяжних та окреслено основні права та обов'язки присяжних в Україні. Автором також досліджено особливості порядку формування суду присяжних в Україні.

У підрозділі 2.3. *«Переваги та недоліки становлення суду присяжних»*, проаналізувавши генезу розвитку інституту суду присяжних на території України, світовий досвід розбудови даного інституту, основи сучасного

українського законодавства, автором сформовано основні позитивні аспекти функціонування даного інституту, а також недоліки практичної реалізації суду присяжних в Україні.

ВИСНОВКИ

У **висновках** роботи викладено підсумки здійсненого дослідження. За результатами дослідження теми «Особливості функціонування суду присяжних», відповідно до мети та поставлених завдань, викладено теоретичні узагальнення та запропоновано шляхи розв'язання окремих проблем у досліджуваній сфері.

До найбільш важливих висновків дослідження слід віднести наступні:

1. Під час дослідження започаткування інституту присяжних на теренах України встановлено, що першим історичним етапом можемо вважати період Київської Русі. У даний період формою народного суду були народні збори – віче. Остаточно така форма вирішення спорів сформувалася протягом IX – X ст., а становлення віче саме як форми народного суду відбулося протягом XI – XIII ст. Також цікавим є існування на території Київської Русі копних судів, тобто народних судів сільських громад, у склад яких входили запрошені найавторитетніші представники мешканців населеного пункту.

Найвпливовішим етапом для історії становлення суду присяжних на території сучасної України є судова реформа Російської імперії 1864 року, яка поширювалась і на територію нашої держави. Варто зауважити, що дана реформа Російської імперії стала однією з найбільш відомих, метою якої була модернізація та заспокоєння суспільства у нестабільні часи європейських революцій. Основою даної реформи є прийняті 20 листопада 1864 р. імператором Олександром II чотири реформаторських акти – «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, що накладаються мировими судьями». Дані нормативні акти вперше базувалися на принципах

відокремлення судової влади від законодавчої, виконавчої і адміністративної, незалежності й незмінюваності суддів, рівності та доступності суду для всіх верств населення та інститут присяжних засідателів в окружних судах.

Наступним етапом розвитку суду присяжних на території сучасної України є радянський етап участі народу в здійсненні судочинства у формі обраних суддів і народних засідателів.

Із проголошенням і розбудовою незалежної демократичної держави України розпочався і новий, сучасний етап у тривалій історії суду присяжних.

2. Під час вивчення та порівняння моделей судів присяжних встановлено, що англо-американська модель передбачена законодавством США, Канади, Великої Британії, Іспанії, Російської Федерації та інших. Для цієї моделі характерним є розмежування компетенції між колегією присяжних і професійним суддею, а саме присяжні виносять своє рішення з приводу винуватості особи. Якщо присяжними визнано особу винною, то професійний суддя сам визначає міру покарання.

Особливістю континентальної моделі є те, що для розгляду справ створюється єдина колегія з числа професійних суддів та представників народу, які спільно вирішують питання щодо винуватості чи невинуватості підсудного, а також стосовно кваліфікації злочину і покарання підсудного. Така модель поширена в Франції, Німеччині, Австрії, Данії, Італії та інших.

Отже, проаналізувавши історію суду присяжних, можемо сказати, що українське законодавство імплементувало європейську (континентальну) модель суду присяжних.

Таким чином, вітчизняне законодавство нині адаптоване до загальноновизнаних європейських та світових демократичних цінностей, що стало розвитком відповідних положень Конституції України, де вказано, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, ч. 4 ст. 124 Конституції України закріплює форму його участі у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

3. Вивчаючи передумови становлення інституту суду присяжних в Україні в контексті судової реформи, був зроблений висновок, що суд присяжних – це один з інститутів судової системи, що втілює принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Зв'язок між правами людини і судом присяжних підкреслює переваги цієї форми судочинства перед традиційним порядком розгляду кримінальних проваджень, а також вказує на гуманістичний і правозахисний характер даної форми судочинства .

4. На сьогодні в Україні вже сформоване законодавче підґрунття для функціонування суду присяжних в нашій державі. Так, згідно ч. 3 ст. 31 КПК України, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

Порядок обрання присяжних, формування суду присяжних, їх повноваження і порядок діяльності та категорії справ, у розгляді яких вони беруть участь, визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», внесеними змінами до Закону та процесуальними кодексами. Таким чином, законодавче закріплення відновлення суду присяжних в Україні повинно сприяти вирішенню одного з головних завдань судової реформи – демократизації правосуддя, необхідністю реального забезпечення прав і свобод людини, утвердженням верховенства права, реалізацією принципів змагальності та рівності сторін обвинувачення і захисту у кримінальному провадженні, що має сприяти ухваленню законних, обґрунтованих і справедливих судових рішень.

5. Відповідно до змісту законодавства, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

Не включаються до списків присяжних громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- 3) які мають не зняту чи непогашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;
- 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- 7) особи, які не володіють державною мовою.

Особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності.

Присяжний зобов'язаний своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; дотримуватися правил суддівської етики; виявляти повагу до учасників процесу; не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати; виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції.

6. Проаналізувавши генезу розвитку інституту суду присяжних на території України, світовий досвід розбудови даного інституту, основи сучасного українського законодавства, ми можемо сформулювати основні позитивні аспекти функціонування даного інституту на Україні, а також недоліки практичної реалізації суду присяжних в Україні.

Основними позитивними аспектами є:

- внесення у національне судочинство народовладдя і тим самим здійснення громадського контролю за кримінальним судочинством;
- морального впливу на суспільство, в тому числі і на правоохоронну та судову системи;
- непостійність (одна і та ж особа не може брати участь у судових засіданнях в якості присяжного засідателя протягом року більше одного разу. На наш погляд, це є профілактикою такого явища, як професійна деформація).

Також було визначено такі аргументи проти інституту присяжних, як:

- 1) схильність присяжних приймати рішення, керуючись емоціями, а не нормами законодавства;
- 2) фахова некомпетентність, адже особа без юридичної освіти та практичного досвіду в сфері права не завжди може розібратися в усіх тонкощах окремої справи;
- 3) можливість впливу на присяжного з боку ЗМІ, судді, інших учасників процесу поза залом судового засідання чи нарадчої кімнати.

Таким чином, суд присяжних необхідно розглядати як один з інститутів громадянського суспільства, що дозволяє реалізувати закріплене в Конституції України право громадян на участь у здійсненні правосуддя, як одного з проявів їх права на участь в управлінні справами держави. І як свідчить практика, класичне пояснення необхідності інституту присяжних повинне полягати у захисті громадянина від свавілля державних органів та право на суд рівними собі. При цьому, присяжні насамперед повинні керуватися совістю та своїм баченням реалій суспільного життя, а не жорсткими рамками норм права.

Повноцінний захист прав людини в будь-якій правовій державі нерозривно пов'язаний з існуванням змагального судочинства, однією з ознак якого є інститут народного представництва. Інститут присяжних необхідний для справедливого та безстороннього розгляду і вирішення відповідно до закону та з дотриманням правил судочинства найбільш

складних та суспільно небезпечних категорій кримінальних справ, уникнення трагічних судових помилок, виправити які часом буває неможливо.

Для ефективного функціонування інституту судів присяжних необхідно зробити більш прозорою процедуру відбору з залученням громадськості, мінімізувати вплив не рішення присяжних суспільного осуду та матеріалів, які розповсюджуються у засобах масової інформації та підсилити гарантії присяжного. Враховуючи ці аспекти, діяльність присяжних буде більш ефективною.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Правовий статус присяжного: права та обов'язки (науково-практичних конференція «Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», м. Миколаїв, 2019).

АНОТАЦІЇ

Верхогляд А.В. Особливості функціонування суду присяжних. – Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 081 «Право» - Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Магістерську роботу присвячено дослідженню особливостей функціонування суду присяжних. Досліджено та розкрито еволюцію діяльності суду присяжних на різних етапах української історії. Проведено порівняльний аналіз англо-американської та континентальної моделі суду присяжних. Охарактеризовано передумови становлення інституту суду присяжних в Україні в контексті судової реформи. Проведено аналіз законодавчого підґрунтя функціонування інституту присяжних. Виокремлено вимоги до присяжних відповідно до змісту законодавства, а також досліджено особливості порядку формування суду присяжних в Україні.

Окрему увагу було присвячено основним позитивним аспектам функціонування даного інституту, а також недолікам практичної реалізації суду присяжних в Україні.

Ключові слова: суд присяжних, присяжні, народовладдя, судді, правосуддя, кримінальне провадження.

Verkhoglyad A.V. Features of jury trial. - Work for the degree of Master's degree in specialty 081 «Law» - Black Sea National University named after Petro Mohyla, Mykolayiv, 2020.

The master's thesis is devoted to the study of the peculiarities of the functioning of the jury. The evolution of jury activity at different stages of Ukrainian history has been investigated and revealed. A comparative analysis of the Anglo-American and continental models of jury trials was conducted. The prerequisites for establishing a jury trial in Ukraine in the context of judicial reform are outlined. The legal basis for the functioning of the jury institute was analyzed. The requirements to the jury in accordance with the content of the legislation are separated, as well as the peculiarities of the order of jury formation in Ukraine are investigated. Particular attention was paid to the main positive aspects of the functioning of this institute, as well as the disadvantages of the practical implementation of the jury in Ukraine.

Keywords: jury trial, jury, democracy, judges, justice, criminal proceedings.